

УДК 338.22.01

Гончарова С.Ю.

Гончаров А.Б.

Аграмакова Н.В.

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми. Сучасні виклики системного характеру в соціальній сфері (поляризація доходів населення, розповсюдження бідності, масова міграція тощо) спричиняють дискусії про невідповідність існуючої соціально-економічної системи сучасним реаліям. Тому актуальним стає створення оновленої соціально-економічної доктрини, яка б вирішувала питання регулювання доходів населення, підвищення рівня та якості життя, зниження соціальної напруги у суспільстві тощо.

Ринкова економіка не є незмінною системою економічних відносин. Сьогодні на розвиток як економічно розвинених країн, так і країн, що розвиваються, визначальний вплив здійснюють саме соціальні чинники. Їх вплив розповсюджується на різні сфери суспільного життя, призводить до зміни структури суспільних потреб, поведінки споживачів, напрямів економічної діяльності [2]. Такі тенденції свідчать про трансформацію ринкової економіки в соціально орієнтовану ринкову економіку та «соціалізацію» економічної системи.

За теперішнього часу вже доведено, що соціальна спрямованість охоплює всі сфери економічного життя, а осередком соціально-економічного розвитку сучасної держави стає людська особистість з її мінливими потребами.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на створення наукового підґрунтя соціальної економіки як найсучаснішої концепції розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед засновників соціалізації економіки слід, перш за все, назвати таких відомих вчених-новаторів, як В. Ойкен, Ф.Бем, В. Рьопке, А. Мюллер-Армак, Л. Ерхард, К.

Аденауер.

Проблема соціалізації економіки, визначення місця і ролі соціальних індикаторів економічного розвитку, аналіз механізмів реалізації соціальної політики досліджувалися в працях таких відомих українських вчених, як О.О. Беляєв, В.М. Геєць, А. Головінова, М.І. Діба, Ю. Зайцева, В.А. Скуратівський, А.Г. Ягодка, О.М. Палій, Е.М. Лібанова, О.В. Макарова ті ін.

Соціальна економіка як окремий економічний сектор виникла приблизно у середині XIX століття, що співпадає з початком зародження підприємництва як відповіді на проблеми соціальної сфери, що загострилися саме у цей період.

Концепція «соціальної ринкової економіки», що була закладена в основу моделі «соціального ринкового господарства» у післявоєнній Німеччині, є одним із прикладів вдалого застосування та реалізації на практиці теоретичних базових принципів господарювання та ефективної економічної політики [5].

Дефініція «соціальна ринкова економіка» була вперше використана А. Мюллером-Армаком в роботах, присвячених соціальному ринковому господарству з метою виділення розробленої ним концепції нового економічного порядку, яка полягала у поєднанні конкуренції з соціальною компенсацією [10].

Як напрямок наукових досліджень та навчальна дисципліна соціальна економіка виникла порівняно недавно – наприкінці двадцятого століття. Тому значна кількість теоретичних та практичних питань знаходяться на стадії вивчення.

Метою даної роботи є теоретико-практичне опрацювання наукових підходів щодо концепції соціальної економіки та дослідження на цій основі її принципів, функцій та орієнтирів у сучасному суспільстві.

Основні матеріали дослідження. Особливість соціальної економіки полягає в органічному поєднанні суто економічного з суто соціальним, причому в їх нерозривних взаємообумовленості та взаємозалежності. Тому соціальна економіка – це економіка, орієнтована на розвиток особистості і досягнення соціального прогресу.

В економічній теорії соціальна економіка трактується як система господарювання, в основі якої знаходиться забезпечення соціально орієнтованого економічного зростання у взаємозв'язку з економічно орієнтованим соціальним розвитком.

У найбільш загальному вигляді соціальна економіка є системою соціально-економічних відносин, заснованих на різних формах власності, на принципах свободи підприємництва та сумлінної конкуренції, що забезпечує гідне життя населення, гарантію його соціального захисту та соціальної безпеки, на основі високого рівня розвитку економіки [7; 8].

Формування і розвиток соціальної економіки відбувається за активної участі держави. Переважна більшість цивілізованих країн визначають свій статус як соціальні держави.

Стаття 1 Конституції проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. У статті 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [9].

Соціальна економіка в Україні акумулює в собі весь спектр економічних проблем та кризових явищ, які загострилися останнім часом: поглиблюється рівень розшарування між різними верствами населення; зростає рівень безробіття; збільшується рівень соціальної напруги у суспільстві; знецінюються доходи населення тощо. У таблиці 1 представлені основні соціально-економічні показники розвитку України за останні 6 років, які підтверджують визначені тенденції.

Не дивлячись на зростання ВВП, слід звернути увагу на суттєве зростання індексу споживчих цін, особливо з 2013 року, який свідчить про суттєві інфляційні процеси, що поглинають підвищення мінімальних соціальних стандартів і зростання доходів населення.

У 2016 році чисельність населення України зменшилася внаслідок природного та міграційного рухів населення на 176 тис. осіб. Слід також зазначити, що в Україні сформувалася структура населення, для якої характерна висока питома вага осіб старшого віку і низька молодшого.

Таблиця 1.3

Основні соціально-економічні показники розвитку України [6]

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд. грн	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2383,2
у розрахунку на одну особу, грн.	24429	29519	32002	33473	36904	46413	55848
Доходи населення, млрд. грн.	1101,2	1266,8	1457,91	1548,71	1516,81	1735,91	2002,41
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4
Чисельність постійного населення (на кінець року), млн. осіб	45,6	45,5	45,4	45,2	42,8	42,6	42,4
Природний приріст, скорочення населення, тис. осіб	-200,5	-162,0	-142,4	-158,7	-166,4	-183,0	-186,6
Кількість зайнятих, тис. осіб	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1	18073,35	16443,2	16276,9
Кількість безробітних (за методологією МОП), тис. осіб	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5	1847,65	1654,7	1678,2
Рівень безробіття (за методологією МОП), відсотків	8,1	7,9	7,5	7,2	9,35	9,1	9,3
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	2239	2633	3026	3265	34805	4195	5183

У 2016 році в Україні зафіксовано природне скорочення населення: 186,6 тис. осіб, або 4,4 особи на 1000 наявного населення. Сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні становив 1,466 дитини на 1 жінку репродуктивного віку. При такій інтенсивності народжуваності не відбувається навіть просте відтворення населення.

Серйозним чинником впливу на демографічні показники стала трудова міграція з України. У 2016 році міграційний приріст населення становив 10,6

тис. осіб, а його рівень – 4,6 особи на 10 тис. населення.

Наразі в Україні спостерігається майже найнижчий рівень зайнятості населення за період з 2010 року. Загрозливих масштабів в Україні набула тіньова зайнятість. Рівень безробіття, за методологією МОП, становить 9,4%. Серед молоді у віці до 25 років рівень безробіття залишається більш як удвічі вищим, ніж в середньому по країні — 22,4% економічно активного населення. Щодо інших негативних тенденцій розвитку ринку праці, то найбільш загрозливою з них виступає збільшення тривалості безробіття.

Значне збільшення чисельності безробітних в Україні в останній період зумовлене проведенням заходів щодо оптимізації зайнятості в бюджетній сфері, в наслідок чого зростає кількість безробітних за такими професійними групами, як: вищі державні службовці, законодавці, керівники, менеджери, освітяни, науковці (переважна більшість це особи з високим рівнем освіти та професійних навиків).

Номінальна заробітна плата населення України зростає. Однак, у 2013 та 2014 рр. відбулося суттєве зниження темпів зростання заробітної плати, що було обумовлено економічним спадом та наслідками світової економічної кризи. Зазвичай реальна заробітна плата підвищується при проведенні активної антиінфляційної політики, внаслідок чого відбувається дефляція, тобто зниження рівня споживчих цін у результаті стримування зростання грошової маси в обігу.

Виконаний аналіз соціально-трудова показників в Україні засвідчує низку негативних явищ: стрімке зменшення людських ресурсів в Україні внаслідок демографічної кризи; постаріння населення в результаті зниження народжуваності та збереження її впродовж тривалого періоду на рівні, що не забезпечує навіть простого відтворення поколінь; стагнація в економічній активності населення, збільшення безробіття тощо. Глибока соціально-економічна криза призводить до розшарування суспільства, що, у свою чергу, дестабілізує економічну та політичну ситуацію в країні, створює загрозу втрати керованості соціальними процесами в державі. Це зумовлює необхідність

подальших досліджень соціальної економіки як механізму, здатного поступово врегулювати та вирішити зазначені соціально-економічні проблеми.

Головною метою соціальної економіки виступає необхідність забезпечення вільного розвитку людини, гідного рівня і якості життя кожного громадянина і населенню країни в цілому. Засобом досягнення такої мети є економіка, що динамічно розвивається [4].

При характеристиці соціальної економіки важливим є визначення та конкретизація принципів, які відображають ті суттєві характеристики, що уможливають ефективне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого соціального призначення.

Таблиця 1.1

Принципи соціальної економіки та їх характеристика

Принцип	Характеристика
принцип верховенства права	полягає у гарантуванні та забезпеченні пріоритету панування права у суспільстві. Соціальна економіка може бути реалізована тільки в правовій державі, де існує загальна повага прийнятих законів, особливо в сфері економіки
принцип гуманізму	визнає цінність людини, її гідність, громадянські права, право на щастя, можності виявлення своїх особистих здібностей. Його застосування є критерієм прогресивності соціальних інститутів
принцип свободи економічної діяльності, у т.ч. підприємництва	означає, що кожен є вільним обирати свою справу і працювати на її благо, взяти на себе економічну відповідальність за результати (в рамках існуючого законодавства)
принцип зайнятості населення	відображає комплексний підхід до вирішення проблем зайнятості та передбачає координацію зусиль органів влади всіх рівнів і відповідальність держави за створення умов для реалізації прав громадян на працю і вільно обрану зайнятість
принцип соціальної справедливості	означає справедливе рішення нагальних соціально-економічних проблем, що виникають на різних етапах розвитку суспільства з урахуванням міри рівності (нерівності) життєвого становища людей, соціальних груп, що об'єктивно зумовлюється рівнем матеріального та духовного розвитку суспільства
принцип соціального партнерства	забезпечує рівноправність і відповідальні відносини між працедавцями, працівниками та державою (повага і врахування інтересів сторін; обов'язковість виконання колективних договорів, угод; контроль за виконанням прийнятих колективних договорів, угод; відповідальність сторін за невиконання з своєї вини колективних договорів, угод
принцип соціального захисту та виконання соціальних гарантій	передбачає доступність для кожного, адресність, диференціацію для окремих категорій населення, адаптивність у відповідь на мінливість умов зовнішнього середовища

Виходячи з визначених принципів, розглянемо функції соціальної економіки.

Функції соціальної економіки – це зумовлені його природою і цільовим призначенням напрями впливу на суспільство, спрямовані на забезпечення, функціонування та розвиток виробництва, розподіл, обмін та споживання з метою досягнення соціальної ефективності.

Маючи на увазі перш за все вплив на соціальні процеси, можна виділити основні функції (рис. 1):

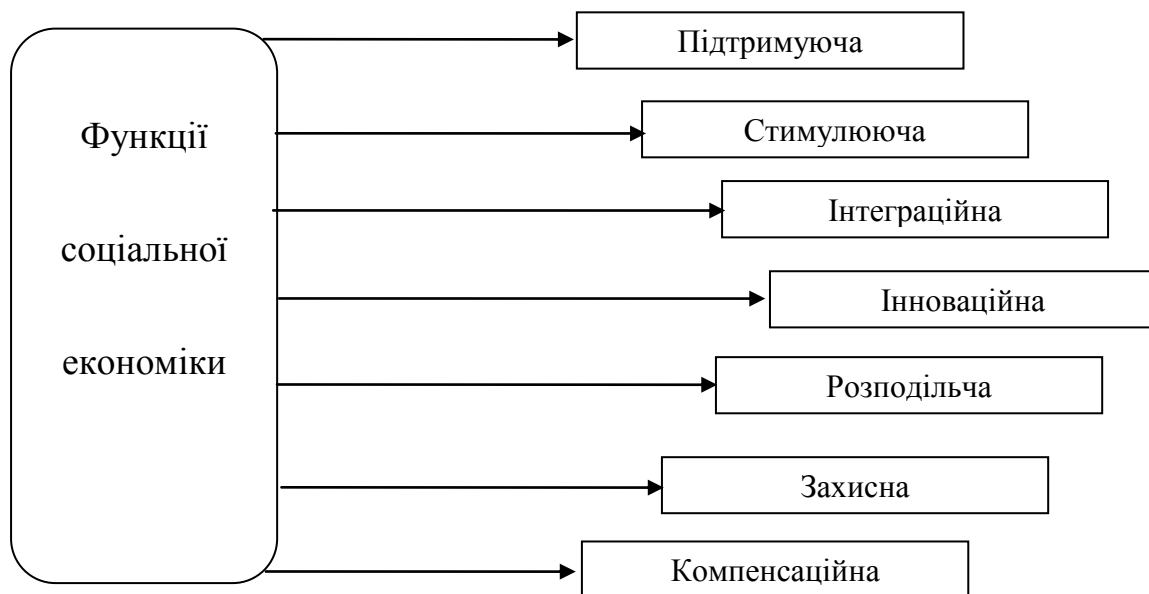

Рис. 1. Функції соціальної економіки (узагальнено авторами)

Підтримуюча функція соціальної економіки реалізується через підтримку і розвиток соціальних форм та механізмів господарювання, суспільного розподілу праці, що досягається за рахунок відтворення людських ресурсів, розподілу робочих місць та перерозподілу найманих працівників. Для здійснення цієї функції необхідними є гнучкі механізми використання мобільності робочої сили на ринку праці.

Стимулююча функція соціальної економіки реалізується завдяки активізації стимулів до праці, матеріальній зацікавленості у праці. Стимулювання активізації трудової діяльності працівників повинно бути спрямоване на спонукання працівників до економічного зростання,

забезпечення ресурсного потенціалу з метою підвищення рівня та якості життя населення. Всі джерела доходів, розмір і спрямування надходжень і податків, соціальних відрахувань повинні бути прозорими, зрозумілими як кожному найманому працівнику, так і споживачеві суспільних благ.

Інтеграційна функція соціальної економіки спрямована на збереження цілісності соціуму та виражається у забезпеченні єдності інтересів працюючих та їх соціальному партнерстві. У складній соціальній системі неминує виникає потреба в консолідації суспільства, яка б забезпечувала їй стабільність і цілісність. Певні норми і правила соціальних інститутів згуртовують членів соціальних груп, організацій, пов'язують їх відносинами взаємозалежності та соціальної відповідальності. Про значення даної функції свідчить соціальна напруга у суспільстві, яка виявляється через негативний стан суспільної поведінки і свідомості та утворює сприятливе середовище для виникнення соціальних конфліктів.

Інноваційна функція соціальної економіки забезпечує оновлення форм та організації виробництва, систем стимулювання. З переходом від індустріального суспільства до «нової економіки», економіки знань та послуг, до парадигми інноваційного розвитку, відбувається зміна співвідношень між технологічними й соціальними інноваціями у напрямку посилення значення соціальних інновацій, причому динаміка цього процесу безпосередньо залежить від швидкості постіндустріальних трансформацій. Інноваційні процеси залежать від того як ставляться суб'єкти виробництва до нового, як сприймають досягнення науки, який рівень і характер їхньої активності.

Розподільча функція соціальної економіки забезпечує формування соціальних страхових фондів із внесків працедавців, найманих працівників, інших джерел; контролює повне і своєчасне надходження коштів фондів і цільове їх використання. Розподільча функція також спрямовується на згладжування соціальних нерівностей для всіх верств населення, зокрема кожен індивід повинен мати можливість отримати освіту, професійну кваліфікацію та гідну заробітну плату тощо.

Захисна функція соціальної економіки полягає у захисті громадян від негативних наслідків настання життєвих ситуацій (безробіття, хвороба, інвалідність, старість тощо), у підтримці достатнього рівня матеріального добробуту осіб, для яких кошти соціального забезпечення є джерелом існування, у попередженні зубожіння населення. При цьому розмір мінімальних соціальних послуг повинен вирішити головну задачу соціальної економіки – забезпечення прожиткового мінімуму всьому населенню.

Компенсаційна функція соціальної економіки передбачає відшкодування втраченого заробітку або доходу в зв'язку з виходом на пенсію, інвалідності, у разі втраті годувальника, у разі народження дитини, при підвищенні роздрібних цін на предмети споживання, безробіття та ін. Соціальне значення цієї функції полягає у забезпеченні соціальної справедливості при розподілі доходу між найманими працівниками і власниками засобів виробництва, а також при диференціації між найманими працівниками у відповідності з результатами їх трудового внеску.

Зазначені принципи та функції соціальної економіки здійснюються через значну кількість державних соціальних механізмів. Ефективність реалізації соціальних принципів та функцій значною мірою залежить від рівня економічного розвитку суспільства та його орієнтирів.

Значення соціальних факторів економічного зростання невпинно зростає, особливо у процесі становлення постіндустріального інноваційного суспільства. Мова йде про так звану соціалізацію економічних відносин, яка являє собою процес якісних змін у суспільному стані на основі підвищення ролі людини у виробництві, усебічне використання здібностей і знань [1; 3]. Соціалізація економіки проявляється перш за все через такі орієнтири, як: розвиток інтелектуального капіталу працівників; соціальну орієнтацію економічних основ та матеріальних стандартів існування працівника; соціальну орієнтацію ринкового законодавства тощо.

Висновки. Слід зазначити, що розглянута сукупність принципів та функцій дає змогу соціальній економіці бути саморегулюючою системою, якій

притаманна здатність пов'язувати соціальні та економічні інтереси населення і держави. Це надає їй необхідну гнучкість і динамізм. Узагальнення принципів та функцій соціальної економіки сприяє усвідомленню того, які проблеми вона дозволяє вирішити для українського суспільства та шляхи її реалізації. Підводячи підсумки вищесказаного, можна зауважити, що виділені нами принципи, функції та орієнтири соціальної економіки дозволяють краще зрозуміти сутність соціально орієнтованої економіки.

Список використаних джерел

1. Башнянин Г. І. Актуальне дослідження проблем соціалізації економічних систем / Г. І. Башнянин, Б. В. Кульчицький // Регіональна економіка. – 2011. – №2. – С. 178-181.
2. Геєць В.М. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні / В. М. Геєць // Економіка України. – 2000. – №1. – С. 4–11.
3. Головінов О. М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О. М. Головінов // Економіка та держава. – 2007. – №2. – С. 10–12.
4. Гончарова С.Ю. Соціальна концепція гарантованого (базового) доходу населення / С.Ю. Гончарова, А.Б. Гончаров // Бізнес Інформ. – 2016. – №4. – С.138-142.
5. Гончарова С. Ю. Соціальна політика: навч. посіб. / С. Ю. Гончарова, І. П. Отенко. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2003. – 200 с.
6. Державна служба статистики України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
7. Єременко В. Г. Соціальна економіка: навч. посіб. / В. Г. Єременко. – Видання друге, адаптоване й доповнене. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003, – С. 25–128.
8. Коваленко О. М. Соціальна економіка: Конспект лекцій для студентів напряму 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці» галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» денної форми навчання. / О. М. Коваленко, Л. В. Мазник – К.: НУХТ, 2013. – 170 с.

9. Конституція України / уклад. В. Кузнецов. – Харків : Фактор, 2006. – 132 с.

10. Мюллер-Армак А. Социальное рыночное хозяйство. Теория и этика экономического порядка / А. Мюллер-Армак. – СПб.: Наука, 1999. – 244 с.

Відомості про авторів

Гончарова Світлана Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та соціальних наук, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

Гончарова Светлана Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и социальных наук, Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеця

Контактна інформація 099-014-99-79

Гончаров Андрій Борисович – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та адміністрування Харківського торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету

Гончаров Андрей Борисович – кандидат экономических наук, доцент кафедры управления и администрирования Харьковского торгово-экономического колледжа Киевского национального торгово-экономического университета

Добавить Аграмакова Наталья Владимировна – в базе есть

Офіційне написання англійською мовою:

Honcharova S. Y.

Honcharov A. B.

Наданий матеріал раніше не публікувався та в інші видання не надсилався.

Анотації

Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б., Аграмакова Н.В, Соціальна економіка: сутність, принципи та функції та основні орієнтири для України

Метою статті є теоретико-практичне опрацювання наукових підходів щодо концепції соціальної економіки та дослідження на цій основі її принципів, функцій та орієнтирів у сучасному суспільстві.

Стаття присвячена теоретичним питанням та практичним аспектам розвитку концепції соціалізації економіки. Досліджено основні підходи щодо визначення дефініції «соціальна економіка».

Проаналізовано основні соціально-економічні показники розвитку України, динаміка яких дозволила виявити глибоку соціально-економічну кризу, розшарування суспільства, зростання рівня безробіття, знецінення доходів населення, збільшення рівня соціальної напруги у суспільстві тощо. Обґрунтовано необхідність досліджень соціальної економіки як механізму, здатного поступово врегулювати та вирішити зазначені соціально-економічні проблеми.

Визначено та конкретизовано принципи соціальної економіки, які уможливають її ефективне функціонування. Узагальнено функції соціальної економіки, серед яких підтримуюча, стимулююча, інтеграційна, інноваційна, розподільча, захисна та компенсаційна. Окреслено орієнтири розвитку соціальної економіки в Україні.

Ключові слова: соціальна економіка; соціалізація економіки; принципи соціальної економіки; функції соціальної економіки; орієнтири соціалізації економіки.

Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б., Аграмакова Н.В. Социальная экономика: сущность, принципы и функции и основные ориентиры для Украины

Целью статьи является теоретико-практическая проработка научных подходов концепции социальной экономики и исследование на этой основе ее принципов, функций и ориентиров в современном обществе.

Статья посвящена теоретическим вопросам и практическим аспектам развития концепции социализации экономики. Исследованы основные подходы к определению дефиниции «социальная экономика».

Проанализированы основные социально-экономические показатели развития Украины, динамика которых позволила выявить глубокий социально-экономический кризис, расслоение общества, рост уровня безработицы, обесценивание доходов населения, увеличение уровня социальной напряженности в обществе и т.д. Обоснована необходимость исследований социальной экономики как механизма, способного постепенно урегулировать и решить указанные социально-экономические проблемы.

Определены и конкретизированы принципы социальной экономики, которые создают условия для ее эффективного функционирования. Обобщены функции социальной экономики, среди которых поддерживающая, стимулирующая, интеграционная, инновационная, распределительная, защитная и компенсационная. Определены ориентиры развития социальной экономики в Украине.

Ключевые слова: социальная экономика; социализация экономики; принципы социальной экономики; функции социальной экономики; ориентиры социализации экономики.